

III

Після другої пречистої Карпо повинчався з Мотрею. Чотири дні грали музики, чотири дні пили й гуляли гості в Довбиша.

В четвер ранесенько, тільки що почало на світ благословиться, Кайдашиха прокинулась і збудила невістку.

— Мотре! вставай, моя дитино, затопи в печі, та як будеш розкладать дрова, то поклади на двох полінах переклад, та вибирай, моє серденько, товстенький переклад, щоб дрова швидше розгорілись. А як приставиш окріп, то піди видій корову та оджени вівці до череди.

Мотря прокинулась і через сон насилу розчовпала, що свекруха вчить її розкладать дрова в печі, неначе її й того мати не навчила. Мотря встала, розпалила в печі й приставила чавун з водою.

— Піди ж, моя доню, видій корівку. Я трохи ще полежу. Чогось я нездужаю. Так у мене болять ноги! Ох-ох-ох! — застогнала на печі Кайдашиха, укриваючись рядном.

В хаті ще всі спали. Мотря пішла, видоїла корову, процідила на цідилок молоко й погнала до череди корову. Вертається вона в хату, а свекруха спить на печі, аж хропе.

— Чи одігнала до череди? — спитала спросоння Кайдашиха, прокинувшись. — Візьми ж, моє серце, начисть картоплі на борщ та накриши буряків, а я ось зараз встану та покажу тобі, як борщ накладать.

Мотря заходилась чистить картоплю, а Кайдашиха знов зо сну охала на печі й встала тоді, як надворі зовсім розвиднілось. Вона вмилась, стала перед образами й довго молилась, доки Мотря не наклала в горщик картоплі, буряків та капусти. Свекруха хрестилась, а скоса все поглядала на невістчині руки. Розумна Мотря й собі спідлоба поглядала на свекруху й постерегла той косий погляд.

Кайдашиха помолилась Богу й почала знов навчати невістку, як наливають борщ, як затовкувать, коли вкидати сало. Вона стояла над душею в Мотрі, наче осавула, на панщині, а сама не бралась і за холодну воду.

— Як приставиш до вогню борщ та кашу, то вимети хату та накришиш сала на вишкварки до каші, — знов порядкувала Кайдашиха, згорнувши руки, а далі знов полізла на піч, заохала й знов лягла одпочивать.

Мотрі стало легше, що свекрушині очі не слідкують за її руками. «Але чом оце свекруха не береться до роботи?» — подумала вона.

Кайдашиха була зовсім здорова й дурила свою невістку. Вона була рада, що взяла в свою хату добру робітницю, й почала залежуватись. В печі зашкварчав горщик.

— Мотре! — крикнула вже не дуже солодким голосом свекруха з печі. — чом-бо ти не глядиш страви? Адже ж як збіжить сало, то борщ доведеться хоч собакам виллять.

Мотря замітала сіни. Вона кинула об землю віником і побігла до печі.

— Якби я могла розірваться надвоє, то я б і сіни мела, і коло печі стояла, — промовила Мотря неласкавим голосом.

В хату перегода ввійшов Кайдаш з синами і звелів подавать обід. Мотря подавала обід на стіл, а мати сиділа за столом, неначе в гостях.

— Борщ зварила добре, а каша вийшла трохи рідка, — сказала Кайдашиха й почала знов навчати Мотрю. Мотря тільки очі спускала додолу.

По обіді Мотря почала мити горшки та миски. Вона взяла ніж і почала вишквібать

вінця старого засаленого горшка. Горщик завищав під ножем, наче цуценя.

— Не шкреби, дочко, ножем, бо в мене неначе хто в голові скромадить,— сказала Кайдашиха.

— А як же його шкребти, щоб не було чуть!— не видержала Мотря й підняла свій твердий голос.

— Не дуже дави ножем, моє серденько любе, то горщик не буде скавучать, наче собака, що зав'язла в тину.

Мотря замовкла й кинула ніж на лаву. Ніж задзвенів. Свекруха тільки скоса поглянула й трохи постерегла Мотрині норони.

По обіді Кайдашиха загадала невістці насіяти борошна, а потім вчинить діжу, а сама знов полізла на піч спати, а виспавшись, встала й пішла до сусіди в гості. Мотря задумалась, соваючи ситом по сійцях, перекладених вповодж ночовок. Вона догадалась, що її свекруха недобра і що під її солодкими словами ховається гіркий полин. Але Мотря була не з таківських, щоб комусь покорятись.

Другого дня Кайдашиха знов збудила рано невістку, а сама вкрилась з головою на печі й заохала. Мотря вже не йняла віри тому оханню. Вона зварила обід, замісила діжу. Роботи було багато. Невістка вешталась, наче муха в окропі, скрізь встигала, а свекруха, вставши з печі, тільки хату вимела, ще й сміття покинула зараз за порогом. Мотря вже сердито поглядала на свекруху й насилу здержувала свого язика. Виплескала вона хліб, посаджала в піч і подала на стіл обід. Борщ вийшов несмачний. Свекруха тільки ложку вмочила й не їла борщу.

— Недобрий, дочко, сьогодні зварила борщ. Мабуть, і сьогодні сало збігло,— сказала Кайдашиха.

— Бо ви, мамо, не дуже помагали мені варити, а в мене не десять рук, а тільки дві,— одрізала Мотря. — Хто видав так говорить матері! — сказала Кайдашиха навчаючим голосом.— Коли не вмієш гаразд, то треба вчитись. І я не вміла, але пани вивчили мене на економії.

— Я, хвалить Бога, панщини не робила й у панів не вчилась,— знов одрубала Мотря.

Кайдашиха замовкла й прикусила язика. Вона догадалась, що Мотря не змовчуватиме.

Настала субота. Роботи було ще більше. Кайдашиха тільки хату замела та й сіла собі коло вікна старі орочки латать. Мотря підмазала стіни, обмазала стіни, обмазала комин, грубу, припічок. Кайдашиха прийшла до комина, заклала руки за спину, нахилила голову до комина і роздивлялась, чи добре невістка помазала.

— Помаж, моя дитино, комин ще раз. Як мажеш, то не крути дуже віхтем, а так, моє серденько, дрібненько та дрібненько перше вповодж, а потім упоперек, отак, отак, отак! А то, бач, скрізь віхті знать,— сказала Кайдашиха Мотря глянула на комин, а комин був добре обмазаний і тільки де-не-де було знать віхоть.

— Матері, було, все вгодиш, а вам не потрапиш вгодить,— несміливо обізвалась невістка.

— Я, серце, бувала в світах і знаю, як що робиться. Я, було, як мажу панські покої, то неначе вималюю. А ти, серденько, як будеш мене слухати та будеш пильнувать, то й собі навчишся,— сказала Кайдашиха та й знов сіла коло вікна шити, ще й пісні затягла.

— Чи ти, стара, здуріла на старість, чи що? — обізвався Кайдаш.— Сьогодні субота, а вона пісні затягла.

Кайдашиха замовкла, їй було сором перед невісткою.

Минув тиждень. Кайдашиха перестала звати серденьком і вже орудувала нею, наче наймичкою. Вона просто загадувала їй робити роботу, третього тижня вже почала на невістку кричати, а далі й докоряти. Мотря насилу здержувала язика й тільки поглядала на свекруху сердитим оком.

Настала Пилипівка. Потяглися довгі, як море, ночі. Молодиці на селі почали вставати вдосвіта прясти.

— Мотре! — кричала з печі Кайдашиха.— Вставай прясти. Чи ти не чуєш? Вже треті півні проспівали, а ти спиш. Треба прясти на полотно. Мотре! Чи ти спиш?

Мотря встала, засвітила світло, розпалила в челюстях тріски й сіла коло печі прясти. Карпо й Лаврін повставали й стали коло припічка ногами м'яти коноплі, а Кайдашиха вкрилась з головою й знов заснула. Вже Мотря напружала півпочинка й почала приставлять до печі обід, як Кайдашиха злізла з печі й сіла за гребінь. Вже надворі стало світати. Мотря стала оджимать сорочки з відмоки, а Кайдашиха навіть хати не вимела.

Діло ніби горіло в Мотриних руках. Вона оджимала плаття й разом поралась коло печі. Кайдашиха разів зо два одсунула горщик од жару, вимішала кашу, а хати все-таки не замела. Мотрю взяла злість. «Не буду замітати хати,— подумала вона,— ану, чи вимете свекруха».

Вже сіли за обід, а хата була незаметена.

— Чом це ти, Мотре, хати й досі не замела? — сказала Кайдашиха.— Чи ти хочеш, щоб з нас люди сміялись?

Мотря натомилась коло роботи. Її взяла злість. Вона вилила з ночовок у помийницю луг і так кинула ночовки на ослін, що вони посковзнулись і полетіли на землю.

— Легеньку руку маєш! Легенько ставиш, невістко! — крикнула Кайдашиха на Мотрю.—Одні ночви маємо, а ти й ті розбий.

— Як розіб'ю, то купите другі,— одрубала Мотря. Кайдашиха побачила, що невістка сердиться на неї. Її сама взяла злість.

Настав вечір, а в хаті було сміття трохи не по кісточки. Кайдашиха стала й собі оджимать сорочки, а хати не замела.

— Чому це в вас і досі хата неметена? — спитав Карпо, увійшовши в хату.

— Бо твою жінку сьогодні перелого напали,— сказала вже сердито Кайдашиха.

— Не знаю, кого напали перелого,— ледве обізвалась Мотря й так скрутила сорочку в руках, що вона чвакнула, ніби закричала, а бризки хлюпнули Кайдашисі в очі.

— Якого це ти нечистого так ляпаєш? Ще мало сміття в хаті, то нехай буде грязь,— крикнула Кайдашиха.— Чом ти своїй жінці нічого не скажеш? — сказала Кайдашиха до Карпа.— Хіба ти не бачиш, що вона мене не слухає та діла не робить.

— А це хіба ж не діло? Не в піжмурки ж граю,— крикнула й собі Мотря.

— Чому ти, Мотре, і досі не замела хати? — промовив Карпо до жінки.

— Не замела, бо гуляю од самої півночі. Ось вже й рук і ніг не чую, так натанцювалась,— промовила Мотря.

— Та чого це ти кричиш, як на батька! — крикнула Кайдашиха.— Мені вух не позакладало: чую.

— Я на батька не кричала ніколи, а в вас мусиш кричати, коли робиш на всю сім'ю сама.

— А хіба ж ти робиш сама? — спитала Кайдашиха.

— А хто ж мені помагає, коли хата й досі не заметена,— крикнула Мотря.

— Чого це ти, Мотре, кричиш на матір? Мати тебе не наводить на злий розум, а на добрий,—обізвався Карпо.

— Мала розум, а в вас, мабуть, оце згубила,— сказала через зуби Мотря. Вона оджимала так здорово, що аж намисто бряжчало і дукачі коливались.

Мотря поскладала плаття на коромисло й пішла прати на ставок. В хаті стало тихо. Кайдашиха взяла віник і вимела хату й сіни.

— Ти, Карпе, не потурай своїй жінці, а то вона мене не слухає, ще й лає. Вона мене зовсім не має за матір. Що з того, що вона робоча, коли хата три дні стоїть неметена?

— Не три дні-бо, а тільки один день,—сказав Карпо.

— Так, сину, так! Держи руку за жінкою, а матері не можна буде далі в своїй хаті й слова промовити. Мотря молода, то нехай робить, а я вже стара, підтопталась. Мені можна й одпочити. А ти жінці не потурай, бо вона й над тобою далі коверзуватиме.

Карпо узяв шапку та мерщій з хати. Йому було жаль жінки, жаль і матері.

Поки Мотря прала сорочки, Кайдашиха затопила в печі й приставила вечерю. Вже смерком прийшла Мотря з сорочками й склала їх на лаві. По хаті пішов холод та вогкість. Свекруха поралась коло печі мовчки. Невістка достала з полиці хліб та сіль і сіла полуднувати. Вона кинула оком на діл: хата була заметена.

«Не буде моя невістка покірна та слухняна,— думала Кайдашиха, стоячи коло печі,— не одпочину я на старість од роботи». І Кайдашиха важко зітхнула. Мотря зрозуміла те важке зітхання наче докір собі.

Чоловіки посходились у хату й сіли за стіл. Мотря кинулась насипати галушки в миску.

— Геть! — крикнула Кайдашиха.— Сама зумію насипати. Не ти напартолила. Сідай та запихайся!

Мотря одійшла набік, згорнула руки й собі зітхнула.

— Чого це ви гризетесь? — обізвався старий Кайдаш.— Чи вже не помиритесь коло однієї печі? Ти-бо Мотре, повинна таки поважати матір, бо мати старша в хаті,— почав навчати старий батько,— треба ж комусь порядкувати в хаті та лад давати. Дасть Бог, приставлю через сіни хату, тоді будеш собі господинею, але в гурті все-таки краще жити...

Всі вечеряли мовчки. Мотря стала коло мисника, мов укопана. Вона не сіла вечеряти.

— Годі тобі, дочко, гніватись,— знов почав батько,— сідай та вечеряй, бо ти натомилась.

Мотря стояла коло мисника й з місця не рушила та все дивилась у піч, де тлів жар у попелі, неначе хотіла розвеселить свої очі веселим вогнем. Всі встали з-за стола, подякували Богові та Кайдашисі, а Мотря все стояла на одному місці, наче сирота в чужій сім'ї. Карпо сів на лаві й насупив свої рудуваті брови. Між бровами було знати дві

зморшки, в котрих чорніла густа тінь.

В хаті стало тихо, як в вусі. Керосинова невеличка лампа без скла блимала на столі. Старий Кайдаш, Кайдашиха й Лаврін стали перед образами й почали молитись Богу, а Карпо все сидів на лаві, а Мотря все стояла коло мисника. Світло погасло. Карпо й Мотря полягали спати, помолившись в темряві. Мотря чула, що на її душу лягло щось важке, але ні одна сльоза не виступила на її очах.

Другого дня вранці Мотря замітала сіни. Чує вона, Кайдашиха говорить надворі з якоюсь жінкою та все за неї. Мотря виглянула крадькома з сіней: Кайдашиха стояла, спершись на ворота, а проти неї за ворітьми стояла її кума, голова проти голови, неначе вони цілувались. Кайдашиха почала говорити тихо, але так тихо, що було чуть на все подвір'я.

— От, мабуть, Довбиші надавали за Мотрею всякого добра,— говорила кума,— ще й ти, кумо, забагатієш за невісткою.

— Де там, моє серденько! Я думала, що такі багатирі наженуть мені повний двір волів та корів, а вони пригнали одну дурну вівцю та ще й перше вовну обстригли. Щось моя невістка не одчиняє при мені своєї скрині; мабуть, тим, що порожня.

— Чи робоча ж твоя невістка? — спитала кума.— Чи тямить хоч трохи в хазяйстві?

— Хліб їсти добре тямить,— сказала Кайдашиха.— Я думала, що ті багатирі вміють добре спекти, зварить. Але мені довелося всьому вчити невістку. Та то, моє серденько, моя невістка незугарна тобі ні спекти, ні зварити, ні прясти, ні шити. Оце як сама не догляну, то напартолить такого борщу, що й собаки не їдять; як помаже комин, то всі віхті знать. А вже лягаєш та мене не слухати, мабуть, учив її сам Довбиш укупі з Довбишкою. Я скажу слово, а вона десять. А вже що лінива, то й сказати не можна. Вранці буджу, буджу, кричу, кричу, а вона вивернеться на полу, здорова, як кобила, та тільки сопе...

— Од кобили чую! — крикнула Мотря, висунувши голову з сіней.— Ще й однієї сорочки мені не справили, а судите на все село.

Кайдашиха замовкла й не знала, де очі діти. Кума десь ділась, неначе крізь землю провалилась.

Мотря поралась в хаті й разу не глянула на свекруху. Вона вибрала сорочки з жлукта, пішла на ставок прать й прийшла додому аж увечері.

— Постривай же, свекрухо! — говорила голосно Мотря сама до себе, розвішуючи сорочки по тину.— Будеш ти в мене циганської халяндри скакати, а не я в тебе.

На другий день вдосвіта Кайдашиха закричала з печі на Мотрю:

— Мотре! вставай вже прясти! Мотре! чи ти чуєш? Мотря прокинулась, але не обзивалась.

— Мотре! вже треті півні співали! Вставай та розкладай в печі тріски.

— Ох-ох-ох! — застогнала Мотря достоту таким жалібним голосом, як стогнала Кайдашиха.— Так у мене болять крижі, що я і з постелі не встану.

Кайдашиха впізнала Мотрину кумедію й розсердилась.

— Чого це ти дражнишся зо мною? Ти думаєш, що мене піддуриш? Годі тобі брехні справлять. Вставай та в печі розтоплюй.

— Мамо! годі вам спати! Вставайте та в печі розтоплюйте!—крикнула й собі Мотря з

полу.—А я трошки покачаюсь!

— Оце довелось на старість терпіти таку напасть од своїх дітей,— промовила Кайдашиха.— Карпе! штовхни під бік свою жінку, нехай устає до роботи.

В хаті всі спали, аж хропли.

— Якби я була кобила, то я б давно встала. Нехай вам кобили прядуть та варять.

Кайдашиха прикусила язика, але її розбирала злість.

— Чи ти здуріла сьогодні, чи наважилася мене з світу звести? Омельку! — крикнула Кайдашиха на свого чоловіка.—Чи ти чуєш, що витворює твоя невістка?

Старий Кайдаш лежав на лаві догори лицем і важко дихав. Він звечора таки добре випив у шинку й спав як убитий. Жіночий крик, гострі жіночі голоси стривожили його, і він почав кричати через сон диким, чудним голосом. Йому приснилось, ніби в хату серед ночі вбігла коза з червоними очима, з вогнем у роті, освітила огнем хату, вхопила в передні лапи кочергу й почала поратись коло печі та все клацала до його червоними огняними зубами. Він хотів підвести руку та перехреститись, але руки стали неначе залізні. А коза все крутилась коло печі, а далі почала танцювати, висолопивши язика на пів-аршина. Дивиться Кайдаш на ту козу. З кози стала кобила з здоровою, як ночви, головою, з страшними червоними очима, з огняним язиком. Кайдаш закричав не своїм голосом. Сини повскакували з постелі й кинулись до батька. Мотря й Кайдашиха перестали сваритись і собі повставали. Карпо перекинув батька на бік, і він тільки тоді прокинувся й опам'ятався.

— Тату! чого це ви так кричите? Мабуть, вам щось страшне приснилось?— питав батька Карпо.

Кайдаш підвівся, сів на лаві й довго протирав очі. Страшний сон перелякав його. Він устав з лави, почав, молитись Богу перед образами. Йому все здавалось, що його карає свята п'ятниця за те, що він не додержував посту в п'ятниці й ввечері в шинку напивався горілки.

Такий несподіваний випадок зав'язав рота свекрусі й невістці. Вони обидві кинулись до роботи, але Мотря не вимітала хати та все поглядала скося на свекруху. Свекруха так само поглядала то на віник, то на невістку, а далі витягла з скрині сорочку й сіла коло вікна шити. Мотря одімкнула свою скриню, витягла стару сорочку й собі сіла латати коло другого вікна.

Обід докипав у печі. Борщ, приставлений до жару, дув бульки й клекотів вряди-годи, неначе хто в йому ляпав ложкою. Хата стояла неметена. Свекруха глянула на невістку спідлоба й промовила:

— Чого це ти, Мотре, сіла шити? Хіба ти не бачиш що в печі обід недоварений, а хата стоїть і досі не метена?

— Та вже ж бачу, не повилазили,— обізвалася Мотря, затягуючи нитку в вушко.

— Гляди лиш, щоб тобі й справді не повилазили. Сядеш собі шити по обіді, як упорешся.

— Ох-ох! Так у мене чогось болить спина, так ниють руки,— почала Мотря тонесеньким голосом, передражняючи свекруху.

— Дражнись, дражнись! — сказала свекруха.— Кидай лишень сорочку та вимітай

хату, кажу тобі. Я хазяйка в хаті, а не ти. Роби те, що тобі загадують.

— А я вам, мамо, не наймичка. Я й в своїй матері не була наймичкою. Коли пішло на колотнечу, то нам треба робить діло пополювині. Поганять і в мене стало б хисту, аби було кого.

— Не видумуй чорт зна чого. Як була я в панів, то робила за двох таких, як ти: варила обід на дванадцять душ; а ти й на п'ять душ не попнешся.

— Робили, бо над вами пан з нагайкою стояв.

— Коли хоч, то я й над тобою стану з нагайкою. Цить! А то як візьму кочергу, то й зуби визбираєш,— крикнула Кайдашиха й скочила з місця.

— Ви мені не рідна мати: не давали зубів, не маєте права й вибивать. В коцюби два кінці: один по мені, другий по вас.

— Карпе! чи ти чуєш, що твоя жінка витворює? Чом ти їй нічого не скажеш?

Карпо слухав всю ту розмову й не знав, що їм казать.

В хату ввійшов Кайдаш. Кайдашиха почала йому жалітись на невістку.

— І хто нараяв нам брати невістку з тих багатирів? — крикнула Кайдашиха.— Лучче було взяти циганку, ніж багачку з порожньою скринєю.

— Я вашого сина не силувала мене брати; я до вас з хлібом з сіллю не ходила, порогів ваших не оббивала. Ви самі до мене прийшли,— сказала Мотря трохи тихішим голосом, остерігаючись свекра.

Старий Кайдаш розсердився на невістку й почав на неї гримать.

— Мотре! коли ти наша, то слухай матері та роби діло. Не сьогодні ж до нас привезена. Наш хліб їси, нам і роби, а як ні, то ми тебе й попросимо слухати.

— Хіба ж я дурно їм ваш хліб? Од ранку до вечора й рук не покладаю...

— А ти хотіла згорнути руки та й сидіти? Чого це ти розходилась? Та я тобі не подивлюся в зуби! — крикнув Кайдаш, і його темні очі заблищали: він замахнувся на Мотрю рукою.

— Тату, в Мотрі є чоловік,— сказав понуро Карпо,— ви не дуже на неї махайте кулаками. Кайдаш спачнував полум'ям.

— А ти чого оступаєшся за своєю жінкою? — крикнув він на Карпа.— Коли хочеш, то я й тобі носа втру.

— Ба не втрете! Я вже не маленький,— одрубав Карпо.

Бліде батькове лице стало жовте, неначе віск. Він кинувся до Карпа. Карпо встав з лави й став, неначе стовп.

— Що ви мені цвікаєте в вічі, неначе змовились. Хіба я не ваш батько? Хіба мені не можна в своїй хаті порядок дати?

— Тату! не махайте на мене руками, бо й в мене руки є! — сказав Карпо й собі зблід на виду. Його червоні губи побіліли, неначе полотно.

— Як візьму налигача, то я вас обох так обчухраю, що ви будете мені покорятись.

— Тату! оступіться, прошу вас,— сказав Карпо, блідий, неначе смерть,— бо й я налигача знайду.

Кайдаш побачив, що Карпо не жартує. Він не мовчав батькові й маленьким, а тепер по всьому було видно, що він говорив не на вітер.

— Пху на тебе, сатано! — плюнув набік Кайдаш і хрюпнув дверима так, що з полиці полетіло горня й розбилось на шматочки.

— Так, сину, так! Добре говориш з батьком, ще й жінку свою навчасш! Ти візьми ремінні віжки та загнуждай її так, щоб вона й не поворухнулась. Ну, взяла собі невісточку! Взяла собі в хату біду!

Мотря сиділа коло вікна, червона, як жар, і плутала ниткою вздовж і поперек, і по комірці, й по пазусі. Карпо вийшов з хати й собі хрюпнув дверима так, що вікна задзвеніли. Кайдашиха й Мотря zostались у хаті вдвох, сиділи коло вікон одна проти другої й ніби шили, не підводячи очей од шитва. В хаті стало тихо, тільки борщ бризкав вряди-годи здоровими бульками, неначе старий дід гарчав, а густа каша ніби стогнала в горшку, підіймаючи затужавілий вершок угору. А зимне сонце глянуло весело в вікно й заграло рожевим світлом на білому комині, на білій грубі й намалювало долі чотири шибки з чорними рамами, з чудними малюнками простого прищуватого скла. Молодиці все сиділи одна проти другої, все шили й понашивали од злості таких безконечників, що потім прийшлося їм довго випорювать та розплутувати. Вони шили, а скоса все поглядали на того капосного віника, що стояв у кутку, під мисником.

В хату ввійшов Лаврін, узяв віник і почав мести діл. Од вікон до самої печі простяглися ніби огняні стовпи, виткані з сонця та дрібного порошу, котрий ворухивсь в ясному промінні, неначе дрібнісінька мошка.

Чоловіки посходились в хату, Мотря стала насипать борщ. Чоловіки посідали за стіл; сіла й Кайдашиха.

— Чи помирились? — спитав батько, обертаючись до молодиць.

Свекруха й невістка мовчали. Карпо сидів за столом і обідав мовчки. Після того, як він оженився, він ніби виріс в своїх очах. Кожний батьків докір здавався йому тепер вдвоє важчим. Його думка літала коло якоїсь хати, в котрій він живе сам з своєю жінкою, сам господарює без батька, без матері і ні од кого не чує ніякого приказу та загаду.

Од того часу вже не було ладу між свекрухою та невісткою. Вони поглядали одна на другу спідлоба. Мотря не дуже вважала на Кайдашиху й Кайдаша, але для неї все здавалось, що в хаті чогось тісно, неначе її душать стіни, душить стеля, душить піч.

Вже було недалеко до Різдва. Роботи було ще більше. Мотря вимазала сіни, помила лави, мисник, полиці. Перед празниками закололи кабана. Почався в хаті гармидер. Кайдашиха все гукала на Мотрю, а Мотря ніколи не змовчувала свекрусі.

— Мамо! не кричіть на мене, — говорила Мотря, пораючись коло ковбас. — Я й сама пороблю діло й без вас. Лучче лягайте на ліжко та, про мене, беріть в руки бандуру, куріть люльку, як наша пані економша.

Перед святками Мотря ждала, що Кайдашиха справить для неї будлі-яку нову одежину. Кайдашиха одрізала для неї нову запуску.

На третій день Різдва Мотря витягла з скрині нову спідницю, привезену од батька. Спідниця була дуже гарна та рясна, зелена, з червоними густими рожами. Вона повісила спідницю на сволоці, на кілку. Кайдашиха тільки скоса поглядала на ту спідницю.

Мотря пішла в хижку, наділа спідницю й червону запуску, ввійшла в хату та все походжала по хаті та розправляла широкі фалди кругом себе, перед самим носом у

свекрухи. Свекруха ніби не дивилась на спідницю.

— Ото спідницю справив мені Карпо ік празнику! — сказала Мотря й стала перед Кайдашихою, ще й обома руками розтягла широку спідницю на обидва боки.

— Батькові своєму покажи, однак багатий! — сказала Кайдашиха, не дивлячись на спідницю.

— Сьогодні піду до батька та й покажу, тільки не ту чорну запаску, що ви справили мені ік празнику.

— Ой господи! Доведеться лаяться на Різдво до служби,—сказала Кайдашиха, — через тебе нема мені ні празника, ні неділі. Хіба не чуєш? Он до церкви дзвонять!

У Великий піст Кайдашиха принесла од ткалі гарне тонке полотно й рушники. Вона сховала його в свою скриню, ще й замком замкнула.

— Та не замикайте, мамо! Хоч і я рук до полотна докладала, та не буду красти,— промовила Мотря: але їй дуже хотілось одкряяти свою частку й сховати в свою скриню.

Настав Великий піст. Вже до Великодня було недалеко. Весна була рання. На п'ятім тижні пішов на поле навіть удовин плуг. Мотря почала вговорювати Карпа.

— Чи ти бачиш, як мене водить твоя мати. Моя мати квітчала мене, як рожу, а твоя мати водить мене, неначе старчиху. Попроси батька, щоб дав мені грошей на нову хустку та на спідницю. Куплю собі ік Великодню нову одежу та хоч уберуся по-людській.

Карпові й самому хотілось прибрати свою жінку, як прибирається квітка навесні. Він почав просити в батька грошей.

— А де я тобі наберу стільки грошей? — сказав батько.— Твоя жінка не дівка: їй заміж не йти. Піде мати до Корсуна на ярмарок, то й справить, що там буде треба.

Кайдашиха й справді поїхала на ярмарок. Мотря просилась і собі, але свекруха її не взяла.

Ввечері Кайдашиха привезла Мотрі з ярмарку хустку й матерії на спідницю. Мотря розгорнула хустку в руках. Хустка була чорна, з маленькими квіточками.

— Мабуть, хочете мене в черниці постригти,— сказала Мотря й кинула хустку на стіл. Вона глянула на матерію, набрану на спідницю; матерія була убога, темненька, з червоними краплями. Мотря навіть не розгорнула її та й одійшла од стола.

— Я знала, що тобі не вгоджу. Я не знаю, хто тобі й вгодить,— сказала Кайдашиха, розсердившись,— де ж пак! зросла в такій розкоші.

Мотря мовчала. А для неї, молодої, так хотілось зав'язати на празник голову розкішною червоною хусткою. Вона тільки легко зітхнула.

«Не моя воля волить в цій хаті»,—подумала вона. І для неї схотілось волі та своєї хати.